

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ

ΑΝΕΠΙΘΥΜΗΤΟΙ
ΣΥΜΠΑΤΡΙΩΤΕΣ

Στοιχεῖα γιά τήν καταστροφή τῶν μειονοτήτων
τῆς Ἑλλάδας

Ἑβραῖοι, Τσάμηδες

Βιβλιόγραμμα

ΑΘΗΝΑ 2005

Η ΕΞΟΝΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ: ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΝΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΥΡΙΑ

Τό εξαιρετικό καί τό τρέχον

Στίς 24 Ὀκτωβρίου τοῦ 1944, τήν ἐπαύριο τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς πόλης τῶν Ἰωαννίνων, ὁ ἐκεῖ προεδρεύων ἐφετῶν, Πέτρος Λαμπρινάκος, ἐπεσήμανε, μέ ἐξαιρετικῶς κατεπειγόν μήνυμά του πρὸς ὅσες ἀρχές ἐκτιμοῦσε ὅτι λειτουργοῦσαν ἀκόμα, τόν κίνδυνο ἐμπρησμοῦ καί καταστροφῆς τῶν δικαστηρίων τῆς πόλης. Ἀνάμεσα στίς αἰτίες πού ἔκαναν ἀπό ἐξαιρετικά πιθανό μέχρι καί ἐπικείμενο αὐτό τόν ἐμπρησμό, πρωτεύουσα θέση κατεῖχε ἡ τύχη τῶν περιουσιῶν τῶν Ἑβραίων τῆς πόλης. Μολονότι ἦταν ἀμφίβολο ἂν οἱ τελευταῖοι θά ἐπέστρεφαν ποτέ στά Ἰωάννινα ἀπό τούς τόπους τοῦ μαρτυρίου

Τό παρόν κείμενο ἐκφωνήθηκε ἀρχικά ὡς εἰσήγηση στό συνέδριο πού ὀργάνωσε ἡ Ἑταιρεία Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ στή Θεσσαλονίκη, τόν Νοέμβριο τοῦ 1996, μέ θέμα «Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἑλλάδας στήν Κατοχή». Σέ μιά πρώτη ἐκδοχή δημοσιεύθηκε στά Πρακτικά τοῦ συνεδρίου τό 1998 (Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Βάνιας).

τους, ή τύχη τῶν περιουσιῶν τους ἀποτελοῦσε ἀνοικτό θέμα. «[...] δέον νά ληφθῆ ὑπ' ὄψιν», ἔγραφε ὁ Λαμπρινάκος,

«ὅτι ἡ ἐνταῦθα ἐβραϊκή περιουσία ἀποτελεῖ μέγιστον πειρασμόν διά τά ἄνω στοιχεῖα [τά ἔχοντα δοσοληψίες μέ τήν δικαιοσύνην, σ.σ.], τήν περιπλοκήν δέ τοῦ ζητήματος τῆς ἐβραϊκῆς περιουσίας διά τῆς ἀρπαγῆς αὐτῆς, ἡ καί τῆς ἀπολείρας ἀρπαγῆς της, ὑπό τῶν ἄνω στοιχείων καί ἄλλων, πλεῖστοι ἐπιθυμοῦσι [...]»¹.

Ὁ Π. Λαμπρινάκος ἐπεσήμαινε ἀκόμα ὅτι ἡ ἀνάθεση τῆς φύλαξης τοῦ Πρωτοδικείου καί τοῦ Ἐφετείου σέ ἕναν χωροφύλακα ἦταν πλήρως ἀνεπαρκές μέτρο καί τόνιζε ὅτι σέ περίπτωση «ἀπευκταίου» καμία εὐθύνη δέν θά βάρυνε τόν ἴδιον. Στό ὅλο ἔγγραφο γινόταν προφανές ὅτι ὁ δύσμοιρος ἐφέτης καθόταν κυριολεκτικά πάνω σέ μιά πυριτι-

1. Ἐφετεῖον Ἰωαννίνων, ἐμπιστευτικόν πρωτόκολλον, ἀρ. 5/24 Ὀκτωβρίου 1944, Συλλογή Γ. Μαργαρίτη, Φάκ. Γενική Διοίκησης Ἡπείρου. Φωτοτυπία τοῦ ἐγγράφου στό ἀρχεῖο τοῦ γράφοντος. Τό ἔγγραφο, ὅπως καί μερικά ἀπό ὅσα ἀκολουθοῦν, ἀνήκε σέ τμήμα τοῦ ἀρχείου τῆς Γενικῆς Διοίκησης Ἡπείρου, τό ὁποῖο ὁ γράφων ἀνακάλυψε σέ ἐρευνά του, στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1990, στήν ὑπόγεια τοῦ νομαρχιακοῦ μεγάρου τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ τότε ἰθύνοντες τῆς Νομαρχίας ἐπέτρεψαν πολύ εὐγενικά τήν φωτοτύπηση τοῦ ὑλικοῦ, δέν δέχθησαν ὅμως, ἐξαιτίας τῶν ἰσχυόντων κανονισμῶν, τήν παράδοσή του σέ ἀρμοδιότερους, γιά τή συντήρηση καί τήν ταξινόμησή του, ὁργανισμούς. Ὁ γράφων ἀγνοεῖ τήν περαιτέρω τύχη αὐτοῦ τοῦ ἀρχεακοῦ ὑλικοῦ.

δαποθήκη, καθώς πλῆθος συμπολιτῶν του ἐπιθυμοῦσαν καί μεθόδευσαν τήν ἀπόκτηση τῶν περιουσιῶν τῶν Ἑβραίων τῆς πόλης.

Στούς πρώτους μῆνες τοῦ 1944, τό ὑποκατάστημα Ἰωαννίνων τῆς Ἀγροτικῆς Τράπεζας, κεντρικό ὑποκατάστημα τῆς τράπεζας γιά ὅλη τήν περιοχή τῆς Ἡπείρου, εἶχε ὡς βάση τῶν διαθεσίμων σέ χρῆμα κεφαλαίων του τό ποσό τοῦ 1.500.000.000 δραχμῶν. Τό ποσό αὐτό προέκυψε ἀπό τίς καταθέσεις στήν Τράπεζα, ἀφενός τῶν γερμανικῶν ἀρχῶν Κατοχῆς, ὡς ἀντίτιμο τῶν ἀπό μέρος τους παραληφθέντων εἰδῶν ἐκ τῆς ἰσραηλιτικῆς περιουσίας καί, ἀφετέρου, ἀπό τά κατατεθέντα ἐκ μέρος τῶν Ἐπιτροπῶν Ἀπογραφῆς τῆς ἰσραηλιτικῆς περιουσίας ποσά. Συγκριτικά, οἱ εἰσπράξεις ἀπό τήν πώληση τῶν τροφίμων καί εἰδῶν τοῦ Διεθνoῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἐκ μέρος τῆς ΑΤΕ Ἡπείρου κατά τό ἴδιο διάστημα (Ἰανουάριος-Ἀπρίλιος 1944) ἀνῆλθαν σέ 631.000.000 ἑκατομμύρια δραχμές μοναχά, μολονότι ἐπρόκειτο γιά τήν κύρια δραστηριότητα τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης ἐκείνη τήν ἐποχή. Ἡ πώληση τοῦ παρακρατήματος εἶχε ἀποφέρει μόνο 53 ἑκατομμύρια δραχμές.² Ἀξίζει νά ἐπιμείνουμε στίς διαδικασίες ἐξασφάλισης τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ποσοῦ μεταφέροντας ἐδῶ αὐτούσιο σχετικό ὑπόμνημα τοῦ Γενικοῦ Διοικητῆ Ἡπείρου, Τσιμπρῆ:

«Συμφώνως προηγουμένης προφορικῆς συνεν-

2. Ἀναφορές Διευθυντοῦ Ὑποκαταστήματος Ἰωαννίνων τῆς ΑΤΕ πρὸς τήν Γενικήν Διοίκησην Ἡπείρου. ΓΔΕ, Ἀρχεῖον Ἐμπιστευτικόν, ἀ.π. 68/29-3-44 καί ἀ.π. 78/21-4-1944). Συλλογή Γ. Μαργαρίτη, Φάκ. ΓΔΗ.

νοήσεως μεταξύ του αντιπροσώπου του Γερμανικού Μαγαζιού³ κ. Μπέκερ, ανθ/γού του ΧΧΠου όρεινού Α.Κ. και του κ. Τσιμπρή, Γενικού Δ/του Ήπειρου, αποφάσισαν όπως ο κ. ανθ/γός Μπέκερ παραλάβει τά εις τόν Γερμανικόν στρατόν έλλείποντα είδη (οίκιακά σκεύη ως έπιπλα κλπ.).

Διεπραγματεύθησαν παρά του έν Ίωαννίνους Γερμανικού Φρουραρχείου.

Γενική εισήγησις

Συνήλθεν ο κ. Μπέκερ και ο κ. Ίωάννης Σταύρου ως αντιπρόσωπος της Γεν. Διοικήσεως Ήπειρου ως και ή Ελληνική χωροφυλακή και άνοιξαν τάς κατοικίας και τά καταστήματα των Ισραηλιτών και μετά, άφου άσφαλώς έκλεισαν,⁴ παρέδωσαν τά κλειδιά εις τόν αντιπρόσωπον της Γενικής Διοικήσεως Ήπειρου.

Τοιαύτη πράξις έγένετο μέ την κοινήν συμφωνία των άνω ως και την συνεργασία της Γερμανικής Στρατιωτικής Χωροφυλακής.

Ο κ. αντιπρόσωπος της Γεν. Διοικήσεως Ήπειρου αναγνωρίζει την βοήθειαν των Γερμανών διά την έξασφάλισιν των χρηματικών ποσών άτινα εύρέθησαν εις τά διάφορα καταστήματα και τά όποια ο ίδιος κατέθεσεν εις την Τράπεζαν της Ελλάδος.

Διά μίαν γενικήν ικανοποιητικήν λύσιν του ζητήματος των τιμών και της πληρωμής, συ-

3. Προφανώς αναφέρεται σέ υπηρεσίες έπιμελητείας του γερμανικού στρατού.

4. Έννοεί «τά σφράγισαν».

νήλθον εκ νέου την 5-4-1944 ο κ. Γεν. Δ/τής κ. Τσιμπρή και ο κ. Μπέκερ, Γερμανός ανθ/γός, οΐτινες έπιφυλασσόμενοι ένδεχομένης άλλης λύσεως μεταξύ των Γερμανικών και Ελληνικών αρχών τούτων των ζητημάτων, ήλθον οι δύο άνω αναφερόμενοι, εις την έξης συνεννόησιν.

Ότι τά διάφορα είδη θά διατιμηθοϋν μέ Γερμανικόν Τιμολόγιον και εις Γερμανικόν χρήμα θά πραγματοποιηθώσιν αι πληρωμαί μέ την σημερινήν έπίσημον άνταλλαγήν του Γερμανικού Μάρκου (έν Μάρκον, δρχ. 27.000) υπέρ της Ελληνικής Πολιτείας.

Έκ μέρους του Γερμανικού Μαγαζιού έγένετο ήδη ή πρώτη κατάθεσις (προκαταβολή) εις την άγροτικήν Τράπεζαν Ίωαννίνων την 4-4-1944 έξ ενός, 1.000.000.000, δραχμών.

Ο κ. Μπέκερ εύχαριστεί θερμώς τόν κ. Γενικόν Διοικητήν Ήπειρου διά τό ώραϊον δώρον (μίαν Έβραϊκή Μιγλά) προοριζόμενον διά τόν Στρατηγόν του και τό όποϊον θά χρησιμοποιηθῆ ως περίεργον αντικείμενον εις εκθέσεις.

(ύπογραφή-θεώρηση: Μ. Τσιμπρής).⁵

Η ακρίβεια μέ την όποια καταγράφεται ή διανεμηθεΐσα ισραηλιτική περιουσία εκ πρώτης όψεως έντυπωσιάζει. Γνωρίζουμε, λόγου χάρη, ότι στά συσσίτια του ΟΔΑΚΠΗ⁶ διατέθηκαν από την «ισραηλιτική περιουσία», ένδεικτικά, 82 και μισή όκάδες

5. Έγγραφο προερχόμενο, προφανώς, από μετάφραση πρόχειρου πρακτικού-συμφωνητικού. Αρχείον Γενικής Διοικήσεως Ήπειρου.

6. Οργανισμός Δημοσίας Αντιλήψεως και Κοινωνικής Προ-

φασόλια μαῦρα, 22 ὀκάδες καί 350 δράμια ἐλιές, 6 ὀκάδες ξίδι, 160 κουτιά σπίρτα ἢ 6 ὀκάδες καί 350 δράμια βούτυρο.⁷ Ἡ προσπάθεια νά καταδειχθεῖ ἡ γραφειοκρατικά ἄψογη διαχείριση τῶν ἀποθεμάτων τῶν ἐβραϊκῶν καταστημάτων καί σπιτιῶν ἦταν ιδιαίτερα ἔντονη καί πλῆθος ἐπιτροπές ἀνέλαβαν τή λεπτομερή καταγραφή καί τή μέχρι δραμίου διάθεση. Ἡ ὄλη ἐπιχείρηση ἦταν τουλάχιστον παράξενη, γιά τίς συνθήκες πού ἐπικρατοῦσαν στήν πόλη τῶν Ἰωαννίνων τήν ἀνοιξη τοῦ 1943. Γερμανικές ὑπηρεσίες καί ἀξιωματοῦχοι εἶχαν νομιμοποιήσει, ἐδῶ καί καιρό –πρίν ἀκόμη ἀπό τήν ἐκτόπιση τῶν Ἑβραίων– τήν ἀρπαγή εἰδῶν ἀπό τήν ἐβραϊκή κοινότητα ἐνῶ, στίς ἡμέρες πού ἀκολούθησαν τήν ἐκτόπιση τῶν μελῶν τῆς κοινότητας, παράγοντες τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας, ὅσοι διατηροῦσαν κάθε μορφῆς σχέση μέ τίς κατοχικές ἀρχές, ἀπέκτησαν εἰδικά δικαιώματα ὡς πρός τίς ἐγκαταλειφθεῖσες περιουσίες.⁸ «Παρακληθεῖς ὑφ' Ὑμῶν», ἔγραφε ὁ Γιαννιώτης ἔμπορος Δημήτριος Δούμας σέ ὑπόμνημά του πρός τόν Γενικό Διοικητή Ἡπείρου,

νοίας Ἡπείρου. Ὁργανισμός μέ ἰσχυρή συμμετοχή τῆς Ἐκκλησίας (ἀλλά καί μέ κρατικούς λειτουργούς στή σύνθεσή του), πού διαχειριζόταν τά κονδύλια καί τά ὑλικά τά ὁποῖα, προερχόμενα ἀπό διάφορες πηγές, προορίζονταν γιά τήν ἀσκηση ἐπίσημης κοινωνικῆς πολιτικῆς στήν Ἡπειρο (σουσιτία, βοηθήματα κλπ.).

7. Ἀρχεῖο ΟΔΑΚΠΗ, Ἱερά Μητρόπολη Ἰωαννίνων, Πρακτικά Συνεδριάσεων Δ.Σ. τοῦ ΟΔΑΚΠΗ, Συνεδρίαση 12η, 19 Αὐγούστου 1944.

8. Rae Dalven, *The Jews of Ioannina*, Cadmus Press, Φιλανδέλφεια 1990, σ. 40-48.

«ἐδέχθην νά μετάσχω τῆς ἕκτης Ἐπιτροπῆς καταγραφῆς ἐμπορευμάτων. Ὁ Τομεύς μας περιελάμβανε 75 ἐν ὄλῳ καταστήματα τά πλεῖστα τῶν ὁποίων εἶχον ἀνοιχθεῖ κατά τό παρελθόν ὑπό προηγουμένων Ἐπιτροπῶν, ὡς μᾶς ἐδηλώθη, τινά εὐρέθησαν τελείως κενά, ἄλλα μέ ἐμπόρευμα ἠλαττωμένον καί τέλος ἄλλα εἶχον καταληφθῆ ὑπό νέων ἐπιχειρηματιῶν, μετ' ἔγκρισιν ἢ ἄνευ ἐγκρίσεως τῶν ἀρμοδίων, χωρίς νά γίνῃ διαπίστωσις πρότερον τοῦ περιεχομένου. Σχετικά λεπτομέρειαι ἀναφέρονται εἰς τά οἰκεῖα πρωτόκολλα, οἷτινα ὑπεβλήθησαν Ὑμῖν.

Ἐκ τῆς ἀναμίξεώς μου ταύτης, μοναδικῆς ὡς γνωστόν, ἀπεκόμισα τήν ἐντύπωσιν, ὅτι τόσον ἡ περισυλλογή, ὅσον καί ἡ διάθεσις τῶν ἐμπορευμάτων, δέν γίνονται κατά τρόπον κανονικόν καί ὑπεύθυνον, ἀλλά καί διεσπαρμένα, ὡς εἶναι, τά ἐμπορεύματα εἰς καταστήματα μή ἔχοντα οὐδεμίαν πλέον ἀσφάλειαν, εἶναι ἐκτεθειμένα εἰς πλείστους κινδύνους, [...].⁹

Ἡ συνύπαρξη βαριῶν ἢ καί ἀσφυκτικῶν γραφειοκρατικῶν διαδικασιῶν μέ μιά παράλληλη κατάσταση ἀναρχίας φαίνεται περίεργη ἢ καί ἀνεξήγητη. Πρακτικά, ἐπιτροπές, καταμετρήσεις, κλειδιά καί σφραγίδες ἐπιζητοῦν, θά ἴλεγε κανεῖς, νά ξορκίσουν τό ἴδιο τό γεγονός τοῦ βίαιου ξεριζωμοῦ ἑνός σημαντικοῦ τμήματος τῶν κατοίκων τῆς πόλης. Μπορεῖ νά ὑποθέσει κανεῖς ὅτι ἡ ἐπιδεικτικά

9. Δημήτριος Δούμας, *Ἱστορικαί ἀναμνήσεις καί αὐτοβιογραφία*, Ἰωάννινα 1969, σ. 131-132.

προσεκτική γραφειοκρατική λειτουργία άποσκοπούσε στο να άποτελέσει ισχυρό άλλοθι για τό πλήθος τών αυθαιρεσιών και τών παράνομων πράξεων πού συνόδευσαν τήν εκτόπιση τής έβραϊκής κοινότητας: ένα τελετουργικό νομιμοποίησης, δηλαδή.

Η παράμετρος αυτή δέν είναι δυνατό να άγνοηθεί. Από τήν άλλη πλευρά όμως, πίσω της, διακρίνεται μιά άλλη, ίσως πιο σημαντική. Πρόκειται για τήν έμφανή προσπάθεια να τηρηθούν και να τονιστούν οι κανονικότητες μπροστά σε κάτι τό έξαιρετικό, σε ένα συμβάν πού άνατρέπει πλήθος κανόνων, πολιτικών, κοινωνικών και ήθικών. Αυτό συμβαίνει στα Γιάννενα, όπου δέν μπορούν να ύπάρξουν άλλοθι αίφνιδιασμού ή άγνοιας. Η εκτόπιση του έβραϊκού πληθυσμού έγινε έδω τον Μάρτιο του 1944, άφου είχαν προηγηθεί άνάλογες ενέργειες σε άλλες περιοχές τής χώρας και ή κατάληξη τών εκτοπισθέντων, μολονότι δέν ήταν μέ ακρίβεια γνωστή, μπορούσε τουλάχιστον να προδιαγραφεί. Οι Γερμανοί άξιωματούχοι τής πόλης διαβεβαίωσαν, άρκετό καιρό πριν, Έβραίους και Έλληνες παράγοντες ότι οι έλληνόφωνοι Ρωμανιώτες τών Ιωαννίνων δέν θα ύποστούν τήν τύχη τών ξενόγλωσσων Θεσσαλονικιών όμοθρήσκων τους.¹⁰ Η τύχη αυτή ήταν προσδιορίσιμη, χωρίς να χρειάζεται ιδιαίτερη επίδοση στον τομέα τής φαντασίας.

Η φροντίδα για τή διατήρηση τών κανονικότητων αλλά και ό τρόπος αντίδρασης τής έλληνικής κρατικής μηχανής στο γεγονός, ή επιλογή δηλαδή τής σκηνοθετικά άψογης γραφειοκρατικής λειτουρ-

γίας, χωρίς τήν παραμικρή ύποψία και ένδοιασμό ως προς τή φύση και τήν ποιότητα τών συμβάντων, δέν είναι άποκλειστική υπόθεση τής Γενικής Διοίκησης Ηπείρου. Θυμίζει τόν προβληματισμό τών Γερμανικών Σιδηροδρόμων σχετικά μέ τό ποιός θα χρεώνεται τά ναύλα τής μεταφοράς τών Έβραίων στα στρατόπεδα του θανάτου. Εντάσσεται δηλαδή σε ένα γενικότερο κλίμα ούδετερότητας και άδιαφορίας ως προς τό Όλοκαύτωμα, σε μιά κατάσταση πού διατρέχει τή Νέα Εύρώπη του Άξονα και αποκρύπτει τήν ουσιαστική συνεργασία στα δρώμενα, μέ πρόσχημα τή γραφειοκρατική έπάρκεια και τή μηχανιστική λειτουργία. Στόν τομέα αυτόν, ή πρακτική τής γερμανικής γραφειοκρατικής μηχανής, πού έκανε δυνατή τήν έξόντωση εκατομμυρίων ανθρώπων μέ βιομηχανικές διαδικασίες, μπορούμε να πούμε ότι συναντά —άναλογικά πάντα, και έχοντας κατά νου τίς ποιοτικές και ποσοτικές διαφορές— τήν πρακτική τής γραφειοκρατίας του έλληνικού κατοχικού κράτους.

Νομίζω ότι έδω βρισκόμαστε κοντά στην ουσία του προβλήματος. Και, καθώς μάλλον δέν πρόκειται για κάποιον παθογόνο ίό πού προσέβαλε επιδημικά τούς κρατικούς μηχανισμούς τής Εύρώπης, ή έρευνα θα είχε πολλά να κερδίσει αν έπεκτεινόταν σε βαθύτερα πεδία αναζήτησης: στό πεδίο τών κοινωνικών εντάσεων και στο αντίστοιχο πεδίο τής ιδεολογίας. Ίσως έδω θα μάς βοηθούσε μιά νέα έπίσκεψη στη Θεσσαλονίκη, όχι του 1943 αλλά του 1931, τότε πού οι ρίζες του κακού βγήκαν στην έπιφάνεια. Η αντιμετώπιση τών τότε γεγονότων από τήν έλληνική πολιτεία προετοιμάζει, μέ τόν τρόπο της, τίς «κανονικότητες» του 1943 χωρίς να ύπάρ-

10. Στο ίδιο, σ. 131-132.

χει τό ἄλλοθι τῆς ναζιστικῆς Κατοχῆς καί τῶν πιέσεων.

Γεγονότα καί ἀντιδράσεις

Στό προηγούμενο κείμενο ἀναφερθήκαμε στά γεγονότα πού διαδραματίζονται τό καλοκαίρι τοῦ 1931 στήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης. Ἄς ἐπανέλθουμε σέ αὐτά, ἐπικεντρώνοντας τήν προσοχή μας στήν ἀλληλεπίδραση τῶν φορέων πού πρωτοστάτησαν στά γεγονότα τῶν «ἐθνικῶν» –ἐθνικιστικῶν μᾶλλον– ὀργανώσεων ἀπό τή μία,² τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, συμπεριλαμβανόμενου καί τοῦ στρατοῦ, ἀπό τήν ἄλλη, καθώς καί τῶν ἐφημερίδων καί τῶν δι' αὐτῶν ἐκφραζόμενων συμφερόντων καί ιδεολογιῶν ἄλλά καί τῶν πολιτικῶν ἰθυνόντων, τῶν ἀρμόδιων γιά τήν διατήρηση ἢ τήν ἀποκατάσταση τῶν ἰσορροπιῶν. Στόχος μας, ἡ διερεύνηση τοῦ ἀντισημιτισμοῦ, λανθάνοντος ἢ ἐμφανοῦς, στό υπόστρωμα αὐτῶν τῶν παραγόντων.

Τό τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1931, μέ πρωτοβουλία τῆς ἐφημερίδας *Μακεδονία*, κύριου πλέον φορέα τῶν ἀντισημιτικά «ἐθνικῶν» θέσεων στήν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης, τέθηκε ζήτημα γιά τή συμμετοχή τοῦ τοπικοῦ ἀθλητικοῦ σωματείου *Μακαμπί* στίς ἐκδηλώσεις πού ὀργάνωνε στή Σόφια τό δίκτυο τῶν ἀθλητικῶν, πλήν ὅμως καί ἐβραϊκῶν, σωματείων *Μακαμπί*. Τά πρῶτα σύννεφα εἶχαν ἐμφανιστεῖ πολλούς μῆνες νωρίτερα, στά τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1930, ὅταν ἐκπρόσωπος τῆς *Μακαμπί* Θεσσαλονίκης εἶχε βρεθεῖ πάλι στή Σόφια, μετέχοντας σέ ἀθλητικές ἐβραϊκές ἐκδηλώσεις. Ἀπό

τίς αἰτιάσεις καί τίς κατηγορίες τῆς *Μακεδονίας* ἡ ὑπόθεση γρήγορα πέρασε στούς «ἐθνικούς» φορεῖς τῆς πόλης.¹¹ Στίς 23 Ἰουνίου 1931, στή Θεσσαλονίκη, μόλις διαδόθηκαν οἱ φῆμες σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐβραϊκῆς ἀθλητικῆς καί πολιτιστικῆς ὀργάνωσης *Μακαμπί*, πῆρε μέρος, τό 1930 σέ σύσκεψη τοῦ *Μακεδονικοῦ Κομιτάτου*, στή Σόφια, ὅπου ἀποφασίστηκε ἡ αὐτονόμηση τῆς *Μακεδονίας*, ἡ Ἐθνική Παμφοιτητική Ἐνωσις κυκλοφόρησε τήν παρακάτω ἐμπρηστική προκήρυξη:

«Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, οἱ ὅποιοι προθυμοποι-

11. Ἀναλυτική παρουσίαση τῶν γεγονότων πού ὀδήγησαν στίς ταραχές στή μελέτη τοῦ Μπερνάρ Πιερρόν, *Ἐβραῖοι καί χριστιανοί στή νεότερη Ἑλλάδα. Ἱστορία τῶν διακοινοτικῶν σχέσεων ἀπό τό 1821 ὡς τό 1945*, μετ. Γιώργος Σαρατσιώτης, Πόλις, Ἀθήνα 2004, σ. 209 κ.έ. Στήν ἐκδοση ἀρχειακῶν ὑλικῶν τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (*Οἱ Ἕλληνες Ἐβραῖοι. Στοιχεῖα τῆς ἱστορίας τους μέσα ἀπό διπλωματικά καί ἱστορικά ἔγγραφα τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν*, Καστανιώτης, Ἀθήνα 1999, σ. 189, ἔγγραφο 57), περιλαμβάνεται ἀναλυτική ἐκθεση τοῦ διευθυντή τοῦ Γραφείου Τύπου Θεσσαλονίκης πρὸς τό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, μέ ἡμερομηνία 5 Ἰουλίου 1931. Σέ αὐτήν, ἐνῶ παρατίθεται λεπτομερῶς ἡ διαμάχη μεταξύ τῆς *Μακεδονίας* καί τῶν ἰσπανόφωνων ἐβραϊκῶν ἐφημερίδων τῆς πόλης, λαμβάνεται σαφῶς θέση ἐναντίον τῶν τελευταίων. Σχετικά μέ τά φύλλα τῆς 23ης Ἰουνίου λόγου χάρι, ὅποτε ἡ *Μακεδονία* κυκλοφόρησε μέ τίτλο-σύνθημα «Νά ἐκκαθαρίσωμεν τοὺς λογαριασμούς» καί συνεπακόλουθο ἐμπρηστικό περιεχόμενο, ἡ ἀναφορά δρῖσκει «προκλητική» τῆ στάση τῶν ἐβραϊκῶν ἐφημερίδων ἐπειδή ἐπιμένουν στό γεγονός ὅτι οἱ κατηγορίες ἐναντίον τῆς *Μακαμπί* καί τῶν ἐκπροσώπων της ἦταν χαλκευμένες καί ψευδεῖς (στό ἴδιο, σ. 202).

οὔνται νά μετέχουν εἰς τάς ἐθνικάς μας ἐορτάς δέν ἀφήνουν καμμίαν εὐκαιρίαν χωρίς νά δυσφημίσουν τά ἰδεώδη μας, χωρίς νά προσπαθήσουν νά μᾶς ἐξαφανίσουν ἀπό προσώπου τῆς γῆς.¹ Οἱ Ἑβραῖοι εἶναι ἐκεῖνοι πού ἀνήγαγον τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.² Αὐτοί εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ὡς κομμουνισταί συνεργάζονται μετά τῶν κομιτατζήδων καί σκάπτουν τόν τάφον τῆς Ἑλλάδος.³ Οἱ Ἑβραῖοι εἶναι ἐκεῖνοι πού ἐκδίδουν 3 γαλλόφωνες ἐφημερίδες καί καμμίαν ἐλληνόφωνον.⁴ Εἶναι κατά τά 3/4 ξένοι ὑπήκοοι, ἐνῶ θησαυρίζουν εἰς τήν Ἑλλάδα.⁵ Αὐτοί προτρέπουν μέ τήν ἐφημερίδα "Ἀβάντι" τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας νά στρέψουν τά ὄπλα κατά τῶν ἀξιωματικῶν των.⁶ Αὐτοί οἱ ὁποῖοι ἐπέταξαν τόν Σταυρόν ἀπό τοὺς κοντούς τῶν σημαῖων τῶν καταστημάτων των.⁷ Αὐτοί ἐργάσθησαν νά γίνῃ ἡ Θεσσαλονίκη ἐλευθέρα πόλις.⁸ Αὐτοί δυσφημοῦν πᾶν τό ἐλληνικόν καί μετέχουν τῶν κομιτατζήδικων συνεδριάσεων, κηρυσσόμενοι ὑπέρ τῆς αὐτονομίσεως τῆς Μακεδονίας.

Ἑλληνικέ λαέ!

"Υψιστη ὑποχρέωσίς σου εἶνε νά ἀρχίσῃς ἕνα ἄγριον μποῦκοτάρισμα ἐναντίον τῶν Ἑβραίων. Ἐτοι θά δείξῃς ὅτι εἶσαι ἕνας λαός πού δέν θέλεις νά ἀποθάνῃς. Ἐμπρός Ἕλληνες, ἀρχίσατε μέ ἐνθουσιασμόν τόν ἀγῶνα καί ἐτοιμασθῆτε διά μεγαλυτέρους ἀγῶνας».¹²

12. ἐφ. Ἡ Πρωΐα, 25 Ἰουνίου 1931.

Μέ βάση τέτοιου εἴδους ἐπιχειρήματα καί κατηγορίες, κλιμακώθηκαν τίς ἐπόμενες ἡμέρες οἱ ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν Ἑβραίων, κορύφωση τῶν ὁποίων ἦταν ὁ ἐμπρησμός τοῦ ἑβραϊκοῦ συνοικισμοῦ Κάμπελ. Τό βασικό περίγραμμα τῶν συμβάντων μᾶς ἀπασχόλησε στό προηγούμενο κεφάλαιο. Ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει, στήν κατεύθυνση τῆς διερεύνησης τῶν διαθέσεων τῶν ἐπίσημων θεσμῶν καί τῆς κοινωνίας ἀπέναντι στοὺς Ἑβραίους συμπολίτες, εἶναι ἡ σύνθεση καί ἡ ποιότητα τοῦ διαμορφωμένου ἀντιεβραϊκοῦ μετώπου στή Θεσσαλονίκη τοῦ 1931. Οἱ πρῶτες προκηρύξεις κυκλοφόρησαν, ὅπως εἶδαμε, ἀπό τόν φοιτητικό χῶρο, ἀπό τήν Ἐθνικήν Παιδείαν καί τήν Ἐνωσιν. Αὐτόματα προσχώρησαν στό μέτωπο ἐθνικιστικές ὀργανώσεις ὅπως ἡ Ἐθνική Ἐνωσις «Ἑλλάς» (ἡ γνωστή «Τρία Ἐψιλον») οἱ Μακεδονομάχοι «Παῦλος Μελάς», οἱ Ἀκρίται καί ἡ Ἐθνική Ὀργάνωσις Ἐργατῶν. Ταυτόχρονα, ἡ ἐκστρατεία φαίνεται ὅτι συγκίνησε ὁμάδες μέ πῶς ἔντονα προσδιορισμένο κοινωνικό περίγραμμα, ὅπως τό Ἐθνικόν Σῶμα Ἐφένδρων Ἀξιωματικῶν, Ὑπαξιωματικῶν καί Ὀπλιτῶν, ἀλλά καί λιγότερο διαυγεῖς –πολιτικά– ὀργανώσεις ἐφένδρων. Ἐξω ἀπό τό μέτωπο τῶν ὀργανωμένων, στόν κοινωνικό χῶρο, ἡ ἀντισημιτική ἐπιχείρησις ὀπωδήποτε συγκίνησε τόν χῶρο τῶν προσφύγων ἀλλά καί τοὺς ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικούς: πολλοί ἀπό τοὺς τραυματισθέντες στά ἐπεισόδια ἦταν στρατιῶτες, ἐνῶ ὁ ρόλος τοῦ Ὀρχου Ἀεροπορίας, τῆς στρατιωτικῆς μονάδας πού στάλθηκε νά βοηθήσῃ τήν καιόμενη συνοικία Κάμπελ, ἦταν τουλάχιστον ἀμφιλεγόμενος. Γενικό-τερα, ἡ «οὐδετερότητα» τῶν στρατιωτικῶν καί ἀστυνομικῶν μονάδων, πού ἀνέλαβαν τήν προστασία

προσώπων και περιουσιῶν τῆς ἑβραϊκῆς κοινότη-
τας, ἄφησε πολλά περιθώρια γιά συζητήσεις.¹³

Διεθνῆ διατάξεις
Οἱ διεθνεῖς διατάξεις πού πῆρε ἡ ἀναφορά στά
γεγονότα τῆς Θεσσαλονίκης, σέ μιά ἐποχή κατά τήν
ὁποία δέν ἦσαν ἀκόμα τρέχουσες τέτοιου εἴδους
καταστάσεις, τόνισε ἀπλῶς περισσότερο τήν ἀμηχα-
νία τῶν πολιτικῶν ἐλίτ τῆς χώρας, τῶν κυβερνητι-
κῶν παραγόντων και τῶν εὐρισκόμενων κάτω ἀπό
τήν ἐποπτεία τους κρατικῶν μηχανισμῶν. Ἡ κατά-
σταση ὁπωσδήποτε ξεπερνοῦσε και τίς περί ἀνοχῆς
ἀντιλήψεις τους και τίς περί ὁμοιογένειας τῶν Ἑλ-
λῆνων διακηρυγμένες πολιτικές τους. Στήν ἀφετη-
ρία τῶν γεγονότων, ἡ Χωροφυλακή, στήν πράξη,
ἀρνήθηκε νά παρέμβει, χρησιμοποιώντας ὡς ἄλλοθι
τήν ἀπεργία τῶν ἀρτεργατῶν, ἐνῶ οἱ συλληφθέντες
ἐπώνυμοι γιά τήν καταστροφή τῆς λέσχης τῆς Μα-

13. Μπ. Πιερρόν, ὁ.π., σ. 218-219 και ἀνταποκρίσεις ἀθη-
ναϊκῶν ἐφημερίδων ἀπό τή Θεσσαλονίκη βλ. ἐφ. Ἐλεύθε-
ρον Βῆμα και Πρωῖα, 24 Ἰουνίου κ.έ. Ἡ ἀναφορά τοῦ
ἀστυνομικοῦ διευθυντῆ Θεσσαλονίκης, Γ. Καλοχριστιανάκη,
πρός τό ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν μέ ἡμερομηνία 10 Ἰουλίου
1931, πού δημοσιεύεται στήν ἐκδοση ἀρχειακῶν ὑλικῶν τοῦ
ἐλληνικοῦ ὑπουργεῖου Ἐξωτερικῶν (Οἱ Ἕλληνες Ἑβραῖοι,
ὁ.π., σ. 206-209, ἐγγραφο 58), μόνο οὐδέτερη δέν μπορεῖ νά
χαρακτηριστεῖ. Στήν οὐσία ὑποστηρίζει ὅτι ὅλα ὅσα κυκλο-
φόρησαν σχετικά μέ τά γεγονότα σέ βάρος τῶν Ἑβραίων
ἦταν χαλκευμένες, ἀνυπόστατες κατηγορίες ἀπό τούς Ἰσρα-
ηλίτες, ἐνῶ ἐπιχαίρει γιά τήν ἀρνηση τῶν ξένων προξενείων
νά δεχτοῦν ἀντιπροσωπεῖες τῆς ἑβραϊκῆς κοινότητος: «Ἡ
τοιαύτη [ἀρνητική] ἀπάντησις και στάσις τοῦ Ἰταλοῦ προ-
ξένου συζητηθεῖσα μεταξύ τῶν Ἰσραηλινῶν ἀπεκαρδίωσεν
αὐτούς, βανκαλιζομένους ἀπό ἐτῶν ὑπό τῆς ἐλπίδος μιᾶς
ἐντόνου –ἰδία ἰταλικῆς– ἐπεμβάσεως ἐν περιπτώσει οἰουδή-
ποτε εἰς βάρος των σοβαροῦ γεγονότος [...]».

καμπί και τήν κακοποίηση ὄσων βρέθηκαν ἐκεῖ εἴτε
ἀφέθηκαν ἐλεύθεροι εἴτε ἀθωώθηκαν, καθώς βρῆ-
καν πρόθυμους συνηγόρους στίς τάξεις τῶν ἀρχῶν.¹⁴
Στόν ἀπολογισμό τῶν ἡμερῶν τῆς βίας, πλῆθος πα-
ρατηρητῶν ἀναφέρθηκαν στήν ἐντυπωσιακή ἀπου-
σία τοῦ κράτους ἢ, ἀκόμα χειρότερα, στήν ἐλάχιστη
ἀντικειμενική θεώρηση τῶν γεγονότων ἀπό τή δική
του, ἐπίσημη, πλευρά.¹⁵

14. Βλ. τά φύλλα τῆς 1ης, 2ας και 3ης Ἰουλίου 1931 τῶν
ἐφημερίδων Ἡ Πρωῖα και Ἐλεύθερον Βῆμα. Ἡ δίκη γιά
τόν ἐμπρησμό τοῦ συνοικισμοῦ Κάμπελ ἐγινε στό κακουρ-
γοδικεῖο τῆς Βέροιας τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1932. Κατηγορού-
μενοι ἦταν ἐπιφανεῖς παράγοντες τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως
οἱ Δ. Καφαντάρης, Μαυρομμάτης, Βελλίδης, οἱ Κοσμίδης
και Χαυτόπουλος τῆς Ε.Ε.Ε., ὁ Φαρδῆς, ἀρχισυντάκτης τῆς
ἐφημερίδας Μακεδονία κ.ἄ. Μεταξύ ἄλλων, ἀποδείχθηκε
ἐκεῖ ὅτι ὁ ἐμπρησμός τῆς συνοικίας ἦταν προμελετημένος.
Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τό γεγονός ὅτι οἱ 28 μάρτυρες
κατηγορίας ἦσαν «ἅπαντες Ἰσραηλίται». Οἱ μάρτυρες *κα-*
τηγορίας πρόσθεσαν πλῆθος νέες φανταστικές λεπτομέρειες *κα-*
τηγορίας πρόσθεσαν πλῆθος νέες φανταστικές λεπτομέρειες *κα-*
γιά τό τί ἐγινε τό 1930 στή Σόφια και γιά τήν «ἀνθελλη-
νική ἀγόρευσις τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Μακαμπί» – κι ἄς
εἶχαν διαψευστεῖ αὐτά τά μυθεύματα στή Βουλή τῶν
Ἑλλήνων. Βλ. ἐφ. Ἡ Πρωῖα, 3 Ἀπριλίου 1932 κ.ἄ.
15. Ἡ τότε φιλοκυβερνητική ἐφημερίδα Ἐλεύθερον Βῆμα,
στίς 3 Ἰουλίου 1931, λίγο μετά τά γεγονότα, σέ κύριο
ἄρθρο μέ τίτλο «Πρός Θεσσαλονικεῖς Ἰσραηλίτας», διατύ-
πωνε μερικές ἀπό τίς βαθύτερες σκέψεις τῶν κυβερνητικῶν
και κρατικῶν παραγόντων, κάτω ἀπό τόν μανδύα τῆς ἀμε-
ρόληπτης ἐκτίμησις τῶν γεγονότων: «[...] νά καταδικάσω-
μεν τήν στάσιν τοῦ ἀλλόγλωσσου ἰσραηλιτικοῦ τύπου. [...]»
Τί εἶνε οἱ Ἰσραηλίται τῆς Θεσσαλονίκης; Μιά μειονότης.
Μᾶλλον μικρά μειονότης ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖται ἀπό ἐξήκο-
ντα περίπου χιλιάδας ἀτόμων ἐπί τῶν 350 χιλιάδων κατοί-
νων τῆς πρωτεύουσῆς τῆς Βορείου Ἑλλάδος [...] Ὅλοι [οἱ

Παραμένουν ερωτήματα σχετικά με τὰ ὄρια αὐτῆς τῆς ἀμηχανίας. Σίγουρα, ὁ κρατικός μηχανισμός δέχθηκε πλήθος ἐπικρίσεων, ἐξαιτίας τῆς ἀμήχανης στάσης του, ἀπό παράγοντες τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας πού αισθάνθηκαν ἄβολα μέ τήν πρόσκαιρη ἀνάδειξη τῆς πόλης σέ παγκόσμια πρωτεύουσα τῶν ἀντισημιτικῶν ἐκδηλώσεων. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως, γιά ἀρκετό καιρό, ἡ «Τρία Ἐψιλον», ἡ ὀργάνωση πού ἐγινε θλιβερά γνωστή κατά τή διάρκεια τῶν ταραχῶν, ἀποτέλεσε τό ἀγαπημένο παιδί πολιτευτῶν καί ἐπίσημων κρατικῶν φορέων.¹⁶ Οἱ Χαλυδδόκρανοί της, οἱ Ἄλκιμοι νεολαῖοι της, παρά τήν πολεμική τους ὄψη καί τίς ἀντισημιτικές παραγράφους τῶν διακηρύξεών τους, ἀποτέλεσαν ἀπαραίτητο συμπλήρωμα στίς ἐθνικές τελετουργίες, ἐπετείους καί παρελάσεις. Ἐπειδή μάλιστα δέν ὑπῆρχε ἀνάλογη ἐκτασης κίνηση στήν Ἀθήνα, οἱ ἐπικίνδυνοι αὐτοί μαχητές μεταφέρθηκαν στήν πρωτεύουσα μέ

[Ἰσραηλίται] δέ ὁμοῦ, εἴτε κατ' ἀνάγκην, εἴτε ἐκ προθέσεως, ἐμφανίζουν ἓνα ξενόγλωσσον καί ξενόηθες σύνολον, τό ὁποῖον, ἐνῶ εἶνε κατά δικαίωμα καί τύπους ἐλληνικόν, κατ' οὐσία εἶναι καί κάτι ἄλλο [...] ἡ ἐλληνική καί ἰδίᾳ ἡ μακεδονική δημοσία γνώμη, ὁσάκις εὐρέθη πρό κομμουνιστικῆς τινος ἢ ἀνατρεπτικῆς τινος κινήσεως, εἶνε ἀδύνατον νά μὴν διακρίνη εἰς τό βάθος της ἓναν Ἰσραηλίτην [...].

16. Ἐνα μήνα μετά τὰ γεγονότα, στίς 15 Αὐγούστου, ἡ ὀργάνωση ἔκανε ἐπιβλητική ἐμφάνιση στή Φλώρινα μέ παρελάσεις ἐνοστόλων καί ἄλλες ἐκδηλώσεις, γεμάτες ἀπειλές γιά τοὺς κομμουνιστές, τοὺς Σλάβους καί τοὺς Ἑβραίους. Οἱ ἐπίσημες ἀρχές, Ἐκκλησία καί κράτος, παρευρίσκονταν. Οἱ δραστηριότητες αὐτές ἀνησούχησαν τήν —σλαβική παρεπιμπτόντως, πλὴν ὅμως παραδοσιακά φιλική— κυβέρνηση τῆς Σερβίας. Βλ. καί ἐφ. *Ἡ Πρωΐα*, 17 Αὐγούστου 1931.

ἀμαξοστοιχίες πού πρόσφερε τό ἐλληνικό κράτος καί φιλοξενήθηκαν μέ ἔξοδα τοῦ δημάρχου Ἀθηναίων,¹⁷ οὕτως ὥστε νά μπορέσουν, ἐν χορῶ, νά ἐκφράσουν τίς ἀπειλητικές διαθέσεις τους, ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους. Οἱ Ἑβραῖοι συγκαταλέγονταν σαφῶς μεταξύ τῶν τελευταίων.

Ὁ ἐλληνικός φασισμός, γιά λόγους πού δέν εἶναι τοῦ παρόντος νά ἐξετάσουμε, δέν ἀκολούθησε, μετά τό 1931, τήν ἐπιτυχημένη σταδιοδρομία συγγενικῶν του κινημάτων στή μεσογειακή ἢ τήν κεντρική Εὐρώπη, παρά τή δυναμική πού παρουσίασε στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας, ἰδιαίτερα στή βόρεια Ἑλλάδα.

17. Ἀναφερόμαστε στίς μεγάλες ἐκδηλώσεις πού πραγματοποιήσε ἡ Ε.Ε.Ε. στήν Ἀθήνα τόν Μάιο τοῦ 1933. Τρεῖς χιλιάδες ἐνοστολα μέλη τῆς ὀργάνωσης, Χαλυδδόκρανοί καί Ἄλκιμοι, μεταφέρθηκαν ἀπό τή Θεσσαλονίκη στήν Ἀθήνα μέ τρένα πού πλήρωσε ἡ κυβέρνηση, ἐνῶ φιλοξενήθηκαν ἀπό τόν Δῆμο Ἀθηναίων. Ὁρκίστηκαν παρατεταγμένοι μπροστά στόν Ἄγνωστο Στρατιώτη, «πίστιν πρός τήν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικήν Ἐκκλησίαν, τήν ἐλληνικήν πατρίδα, τὰς ἐλληνικάς παραδόσεις». Πλήθος ἐπίσημων παρευρέθησαν στήν τελετή. Βλ. καί ἐφ. *Ἡ Πρωΐα*, Μάιος 1933. Θυμίζουμε ὅτι βρισκόμαστε ἀκόμα στά 1933. Λίγους μήνες πρὶν, οἱ ναζί εἶχαν ὀργανώσει στή Γερμανία τό πρῶτο ἀντιεβραϊκό «μποῦκοτάς», πού συνοδεύτηκε ἀπό κακοποιήσεις Ἑβραίων. Στό ἄκουσμα τῆς εἰδησης ἡ τότε ἐλληνική κυβέρνηση εἶχε σπεύσει νά ἀπαγορεύσει κάθε ἐκδήλωση συμπαράστασης στοὺς Ἑβραίους τῆς Γερμανίας καί εἶχε πάρει αὐστηρά ἀστυνομικά μέτρα στή Θεσσαλονίκη. Ἡ ὑποδοχή λοιπόν τῶν Χαλυδδόκρανων στήν Ἀθήνα μᾶλλον δέν ἦταν τυχαία ἢ ξεκομμένη ἀπό τὰ τεκταινόμενα στόν περίγυρο.

Τά γεγονότα όμως τά όποια, ως καταλύτης, προκάλεσε, μάς επιτρέπουν νά καταγράψουμε πλήθος κοινωνικές εντάσεις και λανθάνοντα ιδεολογικά ρεύματα πού υπήρχαν και λειτουργούσαν στην τότε Θεσσαλονίκη. Μέ την «έθνική ανασφάλεια» εκφραζόταν έξωτερικά μιá βαθιά αίσθηση κοινωνικής ανασφάλειας. Υπενθυμίζουμε ότι επικρατούσαν συνθήκες οικονομικής κρίσης, πού επηρέαζαν τόσο τά μεσοστρώματα όσο και τόν προσφυγικό πληθυσμό τής πόλης. Οι έλπίδες δέ τών προσφύγων για τή διεκδίκηση τών περιουσιών πού έχασαν ή για ανάλογες αποζημιώσεις είχαν έξανεμισθει λίγο καιρό πριν, μετά τις έλληνο-τουρκικές συμφωνίες. Υπ' αυτές τις συνθήκες, ή κοινωνική ανασφάλεια είχε αποκτήσει σαφείς φυλετικές παραμέτρους. Ο αντισημιτισμός είχε μπει στό παιχνίδι τών κοινωνικών εντάσεων. Στην κατοική συγκυρία, όταν ή κρίση και ή ανασφάλεια επανήλθαν, ένας σημαντικός κοινωνικά χώρος λειτούργησε συναινετικά, ή έστω ουδέτερα, ως προς τά συμβαίνοντα. Και ή κρατική μηχανή έσπευσε νά τά διαχειριστεί σάν κανονικότητες, σάν νά μή συνέβαινε τίποτε τό έκτακτο και έξαιρετικό.

Η υπόθεση πού διατυπώνεται στη συνέχεια στηρίζεται σέ μάλλον στέρεα υλικά, σέ βαθμό πού, πιθανότατα, δέν μπορεί νά θεωρηθει πλέον ως απλή υπόθεση. Αν απουσίαζαν από τήν Ελλάδα, καθώς και από τήν υπόλοιπη κατεχόμενη άπ' τόν Άξονα «Νέα Ευρώπη», οι κοινωνικές εντάσεις και ανασφάλειες, καθώς και ή μεταγραφή τους σέ όρους φυλετικούς, σέ έρπουσες ιδεολογίες πού υπέθαλπε ό κρατικός μηχανισμός, πώς θά μπορούσε νά συμβει αυτό πού συνέβη; Αν ό ρατσισμός δέν ήταν τόσο

κοινή και νομιμοποιημένη ιδεολογία, ακόμα και πέρα από τόν Άτλαντικό (τό 1933 παρουσιάζεται στις ΗΠΑ έξαρση τών λιντσαρισμάτων έγχρώμων, μέ σύνηθες κατηγορητήριο τή σεξουαλική παρενόχληση λευκής γυναίκας) μέχρι πού θά μπορούσε νά φτάσει ή πρακτική εφαρμογή του μύθου τών Άρίων;

Στή «λιγότερο ύποπτη» ελληνική περίπτωση, οι συγγένειες παρουσιάζονται ισχυρές, έστω και σέ μικρότερη κλίμακα, όσον άφορᾷ τις πρωτοβουλίες και τις διαστάσεις. Αυτές οι τοπικές ρίζες του Όλοκαυτώματος ίσως αποτελέσουν πολύτιμη βάση για τή μελέτη του ευρύτερου φαινομένου.